

Csemáné Váradi Erika – Németh Zoltán*



A gyermek részvétele a (közvetítői) mediációs eljárásban, különös tekintettel a polgári és büntetőeljárásra

Jelen tanulmány *célja* a polgári és büntetőeljárásban alkalmazható perelaterelő technika, a közvetítői (mediációs) eljárás alkalmazhatóságának, illetve sajátosságainak bemutatása, különös tekintettel a gyermek – azaz a 18. életévét be nem töltött személy – jogaira, szükségleteire.

Egy gyermek életét számtalan olyan szituáció kísérheti, ahol direkt vagy indirekt módon megelője lehet valamely vitás helyzetnek, illetve az azt rendezni hivatott eljárásnak. A szülők egymás közötti ellentéte, egy válási vagy vagyonmegosztási jogvita abban az esetben is megviselheti a kiskorút, ha abba formálisan nem kerül bevonásra.

Ugyanakkor fontos lenne az is, hogy az elhelyezését érintő, az életét jelentősen befolyásoló kérdésben véleményét elmondhassa, erre vonatkozó jogaival élhessen. Ennek gyakorlásával már maga is közvetlen részesévé válik a bírósági eljárásnak. Egy büntetőügy kapcsán ez a tapasztalat még komolyabb hatásokhoz vezethet, legyen szó akár sértetti, akár elkövetői megjelenéséről. De legalább ennyire meghatározó lehet az is, ha más – például a szülők közötti partnerbántalmazás feltárását célzó – büntetőeljárásban válik megkerülhetetlenné tanúkénti meghallgatása.

A gyermek igazságszolgáltatásban való megjelenése speciális módszereket, eltérő bánásmódot, kommunikációs eszközöket kíván meg a területeken dolgozó szakemberektől. A kiskorúak ugyanis minden esetben egy különösen érzékeny, szenzitív csoportot jelentenek, akiknek akár teljes életére kihathatnak azok a negatív élmények, amelyeket a hatósággal, a hivatalos eljárással való találkozásuk során szerezhetnek. Ugyanakkor védelmük garantálása nem csak ebben az aspektusban szükséges elvárás. Az olyan alapvető gyermeki jogokat, mint például az információhoz vagy a véleménynyilvánításhoz való jog, szintén biztosítani kell az eljáró intézményeknek.

I. GYERMEKI JOGOK – A GYERMEKJOGI EGYEZMÉNY

A gyermeki jogok széles köre ismert, melyek érvényre juttatásáért az elmúlt évtizedek során Magyarország sokat tett. A folyamatosan változó szabályozás – részben uniós csatlakozásunk eredményeként – egyre nagyobb figyelmet szentelt ennek a korcsoportnak, illetve mindazoknak a szükségleteknek és igényeknek, melyek velük összefüggésben megfogalmazásra kerültek. Mindazonáltal minden rendelkezés annyit ér, amennyire – illetve amilyen szinten és mértékben – az a gyakorlatban érvényesül. Ezért különös figyelem kíséri azokat a konkrét eseteket, melyek az intézményrendszer nem megfelelő, vagy diszfunkcionális működésére utalhatnak.

1. A GYERMEKKOR VÉDELME MINT MEGHATÁROZÓ IMPERATÍVUSZ

A Gyermekjogi Egyezmény máig a legszélesebb körben elfogadott emberi jogi egyezmény¹, amely egyedülállóan helyezi fókuszba a gyermekeket. Az első olyan átfogó konvenció, amely egy katalógusban tartalmazza a gyermekek számára releváns valamennyi – gazdasági, szociális, polgári és politikai – jogot. Alapvető újdonságot jelentett továbbá annak deklarálása, hogy a gyermeket a jogok alanyának, jogok hordozójának, illetve társadalmi szereplőnek tartja. Gyökeresen megváltoztatta a gyermekekről, a gyermekkorról alkotott képet, hiszen rögzítette azokat a minimum standardokat, amelyek minden gyermeket megilletnek 18 éves kora előtt a gondozása, nevelése, fejlődése és részvételi jogai érvényesítése során.

* Csemáné Váradi Erika PhD LLM vezető kutató, Németh Zoltán LLM vezető kutató; Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet.

¹ Jubileumi ombudsman-kötet a Gyermekjogi Egyezmény tiszteletére <https://www.ajbh.hu/documents/10180/125038/Harminc-+30+Jubileumi+ombudsman-k%c3%b6tet+a+Gyermekjogi+Egyezm%c3%a9ny+tisztelet%c3%a9re.pdf/f5615c5e-1c5a-1d6a-826a-cf9fa7e2ddc5> [letöltve: 2020. 02. 26.].

A gyermekkor védelme tehát imperatívusszá vált², megszületett a „globális gyermek” ideája.³ A jogkatalógus célja biztosítani az alapvető emberi jogok megvalósulását a gyermekek számára, a gyermekkor miatti különleges védelmet, támogatást, jogi és más eszközök, garanciák révén.

Az Egyezmény végrehajtásáért felelős ENSZ Gyermekjogi Bizottsága értelmezésében az *Egyezménynek* összesen négy meghatározó zsinórmértéke van:

- a) a jog az élethez és fejlődéshez,
- b) a diszkrimináció tilalma,
- c) a gyermek legjobb (legfőbb) érdekének figyelembevétele, valamint
- d) a gyermek meghallgatáshoz való joga.

Mіндеzen jogok – így különösen a gyermek legjobb érdekének figyelembevétele – az alapvető keretet kell adják minden olyan állami vagy hatósági intézkedés, processzus irányába, amelyek személyét érintik. Hisz egy nem megfelelő kommunikációs technika vagy eljárásvezetés tovább fokozhatja az egyébként is meglévő jelentős stresszhatást, amely a hatóság előtti megjelenéssel, de különösen az alaptörténettel kapcsolatban benne keletkezhet. „Amikor megtudtam, hogy különválnak és egymástól távol élnek majd, szerettem volna tudni, hogy fogom-e az apámat szeretni még. Egyik nap a papával akartam élni, a rákövetkező napon a mamával. Aztán a szüleim megkérdezték tőlem, kivel akarok menni. Évekig büntudatot éreztem amiatt, hogy a mamát választottam. Olyan volt, mintha elárultam volna a papát, mintha megöltem volna őt”⁴ – számolt be nyomasztó érzéseiről egy 17 éves lány. Bármilyen életkorú is egy gyermek, a szülők közötti konfliktus, annak következményei önmagában is komoly feszültséget, szorongást, frusztrációt generálhatnak.

2. AZ INFORMÁCIÓHOZ (TÁJÉKOZTATÁSHOZ) ÉS A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSHOZ VALÓ JOG

A gyermekek garantált jogai közül két olyan is nevesítésre került, melynek érvényesülése különösen a hivatalos eljárásban kiemelkedően fontos, ugyanakkor a gyakorlat⁵ azt mutatja, hogy ezek megvalósulása – részben kompetenciahiány, szervezeti, működési problémák, vagy rossz gyakorlatok miatt – nem teljes körű vagy esetenként el is marad.

2 Celebrating 20 years of the Convention on the Rights of the Child. The state of the world's children. Special edition. UNICEF, 2009, 2. o.
 3 Catarina TOMÁS: Childhood and Rights: *Reflections on the UN Convention on the Rights of the Child*. <http://www.childhoodtoday.org/download.php?id=19> 3. o. [letöltve: 2020. 02. 26.].
 4 BLOHORN-BRENNEUR, Béatrice: *Du désamour au divorce. Jugement, conciliation, médiation*. L'Harmattan, Paris, 2013, 113. o. Hivatkozva: GYENGÉNÉ Nagy Márta: *A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban*. Tananyag. Improving Decisions through Empowerment and Advocacy: Building Children's Rights Capacity in Child Protection Systems (IDEA-project), Szeged, 2018, 25. o.
 5 Ezzel kapcsolatos hazai és nemzetközi kritikákra lásd például: editor (fairtrials.org): *The ABCs of fair trials: language in the juvenile justice system*. September 18, 2017. Online: https://www.fairtrials.org/news/abcs-fair-trials-language-juvenile-justice-system#_ftn1 ismerteti: CSEMÁNÉ VÁRADY Erika: *XXI. századi kihívások, XX. századi válaszok? Interdiszciplináris gondolatok a „más elbánás” elve apropóján*. In: BÁRD P. – BORBÍRÓ A. – GÖNCZÖL K. (szerk.): *Lévay Miklós professzor úr 65. születésnapjára*. Ünnepi kötet (ELTE, Budapest, 2019) 108–117. o.

A Gyermekjogi Egyezmény 13. cikk (1) bekezdése rögzíti többek között „... *mindenfajta tájékoztatás és eszme határokra tekintet nélküli kérésének, megismerésének és terjesztésének szabadságát, nyilvánuljon meg az szóban, írásban, nyomtatásban, művészi vagy bármilyen más, a gyermek választásának megfelelő formában.*”⁶ Bár ez a jog a dokumentum alapján a gyermekhez telepítődik, azonban – különös figyelemmel az életkorából, szociális, társadalmi helyzetéből, az őt körülvevő különböző személyi és személyközi struktúrákból adódó speciális, ugyanakkor korlátozott érdek/jogérvényesítési képességére – a törvényi szabályozásban bár nem tételesen, de benne foglaltatik a felnőtt környezet (család, iskola, hatóság stb.) tájékoztatási kötelezettsége is. Ennek fontosságára, illetve a gyakorlat hiányosságaira figyelemmel az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága már 2006-ban kelt jelentésében sürgette a részes államokat, hogy „dolgozzanak ki gyermekbarát tájékoztatást minden, a gyermekeket érintő kérdés tekintetében”.⁷

Ez ki kell terjedjen minden olyan esetkörüre – legyen szó a gyermekotthonok házirendjéről vagy egy iskola fegyelmi eljárásának szabályairól –, amely a gyermeket adott életszakaszban érheti. Amire igénye irányul, az az információk számára érthető nyelven, hozzá igazodó kommunikációs platformon és közvetlen formában történő elérése. Ez még erőteljesebben jelenik meg az olyan, számára idegen és félelmetes közegben, mint az igazságszolgáltatás. „... [a] gyermek” – írja Gyurkó Szilvia – „érthető és számára kielégítő módon szeretne tájékoztatást kapni arról, hogy mi a jog vagy az ő konkrét ügyében milyen szabályok alkalmazhatók, és az ügynek milyen jogi rendezése lehetséges. Szeretné tudni, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozók mit tudnak tenni érte, elvárja a vele kapcsolatba kerülő szakemberektől, hogy megfelelő módon kommunikáljanak vele szóban és írásban.”⁸

A gyermek másik ilyen érdeke a *kiskorú véleményének meghallgatása* az őt érintő eljárásokban, mely – mint kiemelt jog – alapvető jelentőségű. A gyermek meghallgatáshoz való jogát, mint alaptételt határozta meg a hivatkozott ombudsmani jelentés is. A Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke szerint:

„1. Az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét; a gyermek véleményét korára és érettségi fokára figyelemmel kell értékelni.

2. Ebből a célból nevezetesen lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírósági vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák.”

E jog tartalmát hangsúlyozva az Európa Tanács a bíróság előtti eljárások kapcsán kiemeli, hogy az Egyezmény amellett, hogy a kiskorúak jogainak érvényesítésére a gyermekek

6 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről 13. cikk.
 7 Gyermekjogi Bizottság: Jelentés a negyvenharmadik üléséről. 2006. szeptember, Vitanap, Ajánlások, 42. bek. Hivatkozva: HERCZOG Mária (szerk.): *ENSZ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, Budapest, 2009, 114. o.
 8 GYURKÓ Szilvia: *Gyermekbarát igazságszolgáltatás – a paradigmaváltás szükségességéről*. In: SZEIBERT Orsolya (szerk.): *Család Gyermek Vagyon*. A joggyakorlat kihívásai. HVG-ORAC, Budapest, 2012, 401. o.

érdekeinek szem előtt tartásával törekszik, eljárási jogokkal ruhazza fel őket, s azáltal segíti elő azok gyakorlását, hogy biztosítja: a gyermekek tudjanak e jogokról, és engedélyük is legyen arra, hogy részt vegyenek azokon a törvényszéki hatóság előtt lezajló meghallgatásokon, amelyekben érintettek.⁹ Ebből azonban az is következik, hogy az Európa Tanács a hivatkozott két jogot összekapcsolja, s előbbi megvalósulását utóbbi gyakorlása előfeltételének tekinti. Mindez azt is jelenti, hogy az adott eljárásban az érintett gyermeket széleskörűen kell tájékoztatni minden, számára releváns kérdésről; így például arról, hogy mit jelent a meghallgatás ténye, hogy ez mennyiben befolyásolja/befolyásolhatja a döntést, hogy az mennyiben függ nyilatkozata tartalmától, vagy hogy hogyan tudja hatékonyan ki-/felhasználni ezen jogát (pl. ehhez például információt vagy konzultációt kérni).

3. GYERMEKI JOGOK ÉS MEDIÁCIÓ

A formális bírósági eljárásokkal szemben megfogalmazott kritériumok mentén – figyelemmel a gyermeki jogok érvényre juttatását nyomatékkal támogató, illetve elváró nemzetközi és Unió dokumentumokra – megszületett a gyermekközpontú igazságszolgáltatás fogalma.

A gyermekközpontú (gyermekbarát) igazságszolgáltatáshoz a tájékoztatást, illetve tanácsadást érintően számos alaptételt kapcsolnak a nemzetközi szervezetek. Így például, hogy az igazságszolgáltatás rendszerével vagy más illetékes hatóságokkal (pl. rendőrség, bevándorlási, oktatási, szociális vagy egészségügyi szolgálatok) való első érintkezésükkor és végig az eljárás folyamán a gyermekeket haladéktalanul és megfelelő módon tájékoztatni kell egyebek között¹⁰: a jogaikról, különös tekintettel a gyermekeket azon bírósági és bíróságon kívüli eljárásokban megillető különleges jogokra, amelyekben érintettek vagy érintettek lehetnek, valamint a jogaikat ért esetleges sérelmek orvoslására igénybe vehető eszközökről, beleértve a bírósági vagy bíróságon kívüli eljárás igénybevételének vagy más beavatkozásnak a lehetőségét. A tájékoztatásnak és a tanácsadásnak a gyermek életkorának és érettségének megfelelően, az általa értett nyelven, a nemi és kulturális sajátosságok figyelembevételével, közvetlenül kell történnie. Fontos, hogy a szülőknek nyújtott ilyen tartalmú felvilágosítással a hatóság ezen kötelezettségének nem tesz eleget. Az információ biztosításakor azonban az Egyezmény nem vár el teljes körű, az adott ügy minden elemét felölelő ismeretet; elegendő, ha a tájékoztatás a gyermek életkorát és érettségét figyelembe vevő, „megfelelő megértést” biztosít.

Milyen más kritériumok¹¹ fogalmazódnak meg a meghallgatáshoz való alapjoggal, illetve ezt megelőzően, a tájékoztatáshoz való joggal összefüggésben?

Lényeges elvárás, hogy a gyermeknek – életkorra tekintet nélkül – joga van ahhoz, hogy nyugodt, biztonságos környezetben, személyisége tiszteletben tartásával, mindenféle nyomás és manipuláció nélkül, szabadon – mindaddig, ameddig ezt szeretné – kifejtse véleményét minden olyan kérdéstről vagy ügyről, amely rá vonatkozik, vagy amely érinti őt. Mint hogy a cél az, hogy az eljáró hatóság (pl. a bíró) kiderítse a 18. életévét még be nem töltött személy saját véleményét, gondolatait vagy álláspontját, ez megkövetelheti a bírótól, hogy bizonyos alakiséget elhagyjon – legyen szó a helyszínről, az egyéb szimbólumokról (pl. talár viselése) –, zárt tárgyalást rendeljen el vagy szakembereket vonjon be. Az iránymutatás szerint ugyanis még a kisgyermek is képesek véleményüket egyértelműen kifejezni, ha felelősségteljes és kockázatérzékeny meghallgatásuk során megfelelően segítik és támogatják őket.

Ha figyelembe vesszük ezeket a kritériumokat, akkor számos olyan elem merül fel, amely a mediációt, mint technikát, és ezzel a közvetítői eljárásokat jellemzi. A gyermek tájékoztatáshoz való joga felöleli a bírósági eljáráson túl az egyéb alternatív eljárásokról való informálást, így különösen, ha ennek keretében az elkövetőtől vagy az államtól jóvátétel követelésére nyílik lehetőség. Álláspontunk szerint azonban a mediáció sokkal több lehetőséget jelent annál, semmint csak egy további lehetőség a jóvátételre.

A mediáció – különösen annak transzformatív formája – egy olyan jövőorientált, így a hibáztatás lehetőségét eleve kizáró folyamat, amely célja az érintettek érdekeinek, szükségleteinek feltárása, a közöttük lévő kommunikáció és kapcsolat javítása. Ehhez a mediátor különböző mediációs technikákat (pl. parafrázis) alkalmazhat. Minthogy felelősséggel tartozik a jogszerűsége túl nem csak a folyamatért és a felekért, de az erőviszonyok kiegyenlítéséért is, így a hatalmi, befolyásbeli különbségek feloldása és ezzel az eljárás „kockázatsemlegesítése” – is feladata.

Mind az ENSZ-egyezmény magyarázata, mind az Európa Tanács iránymutatása kiemeli a biztonságos, érzékeny, támogató környezet fontosságát, és az eljárás gyorsaságát. A mediációt a mediátor semlegessége és pártatlansága – és ezen keresztül az inkluzivitás, tiszteletteljesség – csakúgy jellemzi, mint a titoktartás és az eljárás rövid időtartama.

Figyelemmel a mediátor által alkalmazott gazdag eszközkészletre (kérdések sokfélesége, BATNA-WATNA stb.), az eljárás önkéntességére, a felek elköteleződésének és elégedettségének fontosságára, a mediáció bevezető szakaszának funkcióira, a gyermekek nyilatkozattételével, meghallgatásával, véleményének figyelembevételével kapcsolatban meghatározott átláthatóság, informatívitás, önkéntesség biztosított¹².

Álláspontunk szerint a mediáció mind közvetlen, mind közvetett lehetőségként pozitív hatással lehet a gyermekekre. Közvetlenül, ha akár polgári, akár családjogi, akár büntető-eljárásban ezen keresztül kap lehetőséget véleményének

9 Európa Tanács: A gyermekek és jogaik a polgári és a családi jogban. [2020. 02. 16.].
Online: <http://www.europatanacs.hu/index.php?workSpace=pages&id=27&langId=1>

10 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17.) és annak magyarázata. Council of Europe/European Union, Strasbourg, 2012, 20–21. o.

11 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága,

2010. november 17.) és annak magyarázata. Council of Europe/European Union, Strasbourg, 2012, 79–86. o.

12 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17.) és annak magyarázata. Council of Europe/European Union, Strasbourg, 2012, 81–82. o.

kifejtésére. Ugyanakkor közvetett módon is a gyerek jogait hatékonyabban érvényesítő processzus lehet. Hiszen, ha a szülők vitáját, a közöttük fennálló negatív érzelmet sikerül a gyermek(ek) érdekében – vagy legalább ezekre a kérdésekre fókuszálva – keretek közé szorítani, a kommunikációjukat javítani, és ezzel egy békésebb kapcsolatot kialakítani, ez mindenképpen jó hatással van a gyermekre. A gyermek érdekének védelme során azonban érdemes figyelemmel lenni arra, hogy a gyermek érdeke nem szabad, hogy teljesen felülírja, elfeledtesse a gyermek fejlődéséhez szükséges személyek érdekeit¹³. Ezen a téren is a mediáció módszere nyújthat megfelelő megoldást.

II. MEDIÁCIÓ A POLGÁRI ÜGYEKBEN

A polgári jog, családjog területén a gyermekek akár közvetlenül (pl. gyermekelhelyezés), akár közvetett (pl. válást elszenvedőként) módon kerülhetnek kapcsolatba az eljárással, és szerezhhetnek – akár életre szóló – negatív tapasztalatot. Éppen ezért különösen fontos azon rendelkezések és szempontok számbavétele, melyek alappal szolgálhatják a gyermek-jogok érvényre jutását.

Az információhoz, a véleménynyilvánításhoz fűződő jogok érvényre juttatását, a gyermek legjobb érdekének szem előtt tartását segítheti a mediáció¹⁴. Kérdés, hogy az egyes EU-tagállamokban mennyire jellemző a gyermekek részvétele a mediációs eljárásokban, illetve az is, hogy erre milyen jogszabályok irányadóak, s az egyes jogrendszerek hogyan kezelik ezt a kérdést.

1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

MÁLTA¹⁵

A máltai jog szerint kötelező mediációt alkalmazni házasság felbontásának vagy szülői felügyeleti kérdések rendezése esetén. Ugyanakkor a mediátort nem kötelezi a jog arra, hogy ebben a folyamatban a gyermek is részt vegyen.

Máltán a Családjogi Bíróság foglalkozik a magán-szeparációval és a házassági bontókeresetekkel. A kezdő mediációs eljárás elején a Bíróság általában kinevez egy ügyvédet, hogy a kiskorú érdekeit képviselje a 7. cikk (2)¹⁶ bekezdése alapján. Így a gyermeknek is van szava az ügyben és a mediátor, illetve a bíróság akkor hallgatja meg külön, ha úgy tartja szükségesnek a bizonyítás érdekében.

13 Mediáció a nemzetközi jogellenes gyermekelhelyezési ügyekben, békés megoldás a gyermek érdekében, Budapest 2015. Igazságügyi Minisztérium, 48. o.

14 Lásd erről részletesebben: GYENGÉNÉ NAGY Márta: *Mediáció az igazságszolgáltatásban*. Családjogi specialitások. PhD-értkezés. Szeged, 2009, 53–73. o.

15 LEGAL NOTICE 397 of 2003, as amended by Legal Notices 9 of 2004, 181 and 186 of 2006, 370 and 386 of 2011, and 111 of 2012. The Civil Court, the first hall of the civil court and the court of magistrates regulations.

16 LEGAL NOTICE 397 of 2003, as amended by Legal Notices 9 of 2004, 181 and 186 of 2006, 370 and 386 of 2011, and 111 of 2012. The Civil Court, the first hall of the civil court and the court of magistrates regulations – 7. cikk (2) bekezdés.

GÖRÖGORSZÁG

A görög jog több bíróságon kívüli eljárást ismer az egyes jogviták feloldására – ilyenek az igazságügyi mediáció és mediáció. Családjogi területen nem tiltott a gyermekek részvétele ezen eljárásokban. Az igazságügyi mediáció alkalmazását a 4055/2012-es törvény tette lehetővé a görögországi polgári perrendtartást megújító 214B¹⁷ szakasz bevezetésével. Ez a viszonylag új jogintézmény megengedi a felek számára, hogy jogvitájukat igazságügyi mediáció révén oldják meg. Az igazságügyi mediációt bírósági eljárási szak előtt lehet folytatni, illetőleg a perfüggőség fennálltaig.

A mediátor (aki lehet első fokon eljáró bíró vagy vezetőbíró) nem kötelező erejű megoldási javaslatot kínálhat. Ha a felek megállapodásra jutnak, a mediátor, a felek és jogi képviselőik aláírásával ellátott jegyzőkönyvet vesznek fel az egyezség tartalmával, amelyet a helyszínt adó bíróság titkárságán iktatnak. Az iktatás időpontjától kezdve a megállapodás kötelező erővel bír.

Görögországban a mediációs eljárásról a polgári és kereskedelmi ügyekben történő mediációról szóló 3898/2010-es törvény¹⁸ rendelkezik. A hatálya alá tartozik minden EU területén belüli polgári és kereskedelmi ügy, azon jogok és kötelezettségek kivételével, amelyekről maguk a felek nem rendelkezhetnek. A felek akár a bírósági eljárást megelőzően, akár a perfüggőség felmerülését követően fordulhatnak mediátorhoz. Nagyon fontos változás volt, hogy 2019 novemberében a görög igazságügyi minisztérium bevezette az új, felülvizsgált 4640/2019¹⁹ számú törvényt, amely fokozatosan lép hatályba 2020. január 15-től, és amely kiterjeszti a kötelező közvetítés alkalmazását a legtöbb polgári és kereskedelmi jogvitára, így a családjogi vitákra is. Gyakorlati tapasztalatok még nincsenek, így még nem lehet a gyermek helyzetével kapcsolatban következtetéseket levonni, de kiindulva a mediációs eljárás egyértelmű előnyeiből, már most valószínűsíthető, hogy ez kedvező lesz az eljárásokban érintett gyermekek részére.

SZLOVÁKIA²⁰

A családi ügyekkel (gyermekelhelyezés, látogatási jog) kapcsolatos mediáció esetén csak a szülői jelenlétet részesítik előnyben. Álláspontjuk szerint a gyermek vagy ügyvéd jelenléte a foglalkozás alatt a szülők közötti intimitást és őszinteséget törné meg.

Természetesen ez csak javaslat a szülők felé. Amennyiben a szülők a gyermekek jelenlétét szeretnék a foglalkozások idején, azt nem tiltják meg. Azonban a mediáció rövid történetében a szülők mindig egyetértettek a javasolt módszerrel.

17 Pelaya Yessiu-Faltsi – Civil procedure in Greece – Wolters Kluwer 2019, Chapter III.: Law 4055/2012 – Article 214B.

18 Polgári és kereskedelmi ügyekben történő mediációról szóló 3898/2010-es törvény (Law 3898/2010 under the title „Mediation in Civil and Commercial Matters”).

19 ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘΜ. 4640 ΦΕΚ Α' 190/30.11.2019 https://www.kodiko.gr/nomologia/document_navigation/580509/nomos-4640-2019 [letöltve: 2020. 02. 26.].

20 Szlovák Igazságügyi Minisztérium – <http://www.justice.gov.sk/Stranky/Nase-sluzby/Civilne-pravo/Mediatori/Uvod.aspx> [letöltve: 2020. 03. 12.].

A szlovák jogban nincsenek olyan rendelkezések, amelyek meghatároznák, hogy a gyermekek részt vegyenek – e a mediációs eljárásban vagy sem.

LENGYELORSZÁG

A lengyel jogban nincsenek olyan jogi szabályozások, amelyek a gyermekek részvételére vonatkoznak a mediációs eljárás során.

Gyakorlatilag a mediációs központok a saját belső szabályaik alapján szabályozzák a gyermekek részvételét a mediációs eljárásban.

A Lengyel Mediációs Központ²¹ (az egyik legnagyobb Lengyelországban) azt javasolja, hogy a mediátorok ösztönözzék arra a szülőket, hogy gyermekeik vegyenek részt a mediációs eljárásban annak érdekében, hogy a kezdeti „diagnózist” kialakítsák az adott gyermekre vonatkozóan. Azok a gyermekek, akik részt vettek a mediációs eljárásban, tájékoztatást kaphattak olyan fontos dolgokról és döntésekről, amelyek a szülei vitájához kapcsolódnak.

A mediátor a mediációs eljárásban egyetérthet a szülőkkel a gyermek mediációs eljárásban való részvételének lehetséges kizáró okairól és előnyeiről. A mediátornak a gyermek jóváhagyását kell kérnie mediációban való részvételéről.

A fentiekben említett mediációs központ nem javasolja a gyermekek részvételét olyan eljárásban, amelyek családi ügyek alá tartoznak, a bírósági mediációs eljárásban a mediátornak különleges pszichológiai, pedagógiai, szociológiai vagy jogi ismeretekkel kell rendelkeznie.

2. A GYERMEK RÉSZVÉTELE A KÖZVETÍTŐI (MEDIÁCIÓS) ELJÁRÁSBAN MAGYARORSZÁGON

Magyarországon nincs egységes szakmai álláspont a gyermek mediációs eljárásban történő bevonhatósága kérdésében. A családi és válási mediáció területén praktizáló mediátorok jelentős többsége nem vonja be a gyermeket a mediációs folyamatba, mivel a mediáció képessé teszi a szülőket arra, hogy a gyermekük érdekének, jóllétének megfelelő megállapodást kössenek.

A gyermek bevonása a vitarendezésbe alapvetően három célt szolgálhat²²:

- a gyermek véleményének meghallgatása rávilágít a gyermek érzéseire, kívánságaira,
- tudatosíthatja a szülőknél a gyermek kívánságait,
- tiszteletben tartja a gyermek meghallgatáshoz való jogát.

Amennyiben a felek úgy döntenek, hogy a gyermeket bevonják a folyamatba, akkor a mediátor feladata az, hogy a gyermek biztonságát megteremtse. Ehhez először is a mediátornak rendelkeznie kell olyan ismeretekkel (jogszabályi ismeretek, családi életciklusok, gyermeklélektan,

gyászfolyamatok, válás lélektana, játszmaelmélet, gyermeki jogok), amelyek képessé teszi őt a gyermekkel történő speciális kommunikációra és ennek birtokában még az alábbi kérdéseket mindenképpen szükséges végiggondolnia²³:

„Képes-e a mediátor:

- megítélni a szülők érzelmi szintjét,
- azt, hogy milyen érzelmi viharok várhatóak az ülésen,
- mennyire nyílt a szülők kommunikációja,
- felismerni, hogy a szülők a játszma részeként használnák a gyermeket,
- felmérni, hogy a mediációs folyamatban milyen hatások alakulhatnak ki.

A szülők a gyermek érdekében képesek-e:

- érzéseik azonosítására,
- saját érzéseik elfogadására,
- a másik fél érzéseinek elismerésére,
- indulataik kezelésére,
- arra, hogy felelős döntéseket hozzanak,
- a gyermek szükségleteinek előtérbe helyezésére.”

Látható, hogy abban a mediációs folyamatban, amelyben felmerül a gyermek bevonása, sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak az érzelmek és ezek nagyon sok esetben nehezen kezelhetők – így esetenként nem elősegítik, hanem hátráltatják a megállapodást. A gyermek helyzete különösen nehéz lehet egy ilyen helyzetben, ezért ehhez csak a fent felsoroltak alapos átgondolása után érdemes fordulni. Egy jó mediátor a kérdéseivel, a kommunikáció irányításával, a keretek tartásával és a mediáció szabályainak betartásával úgy tudja segíteni a folyamatot, hogy abban a gyermek érdekei mindvégig előtérben lesznek és eleve olyan megállapodást kötnek a felek, amely maximálisan szolgálja a gyermek testi, lelki, szellemi fejlődését.

Érdemes tisztázni azt is, hogy a mediátornak milyen kompetenciákkal kell rendelkezni egy olyan mediációs eljárásban, amelyben a gyermek is bevonásra kerülhet:

- magas szintű kommunikációs módszertani jártasság,
- függetlenség,
- keretek tartása,
- felelősség a folyamatért,
- jövőorientáltság,
- nondirektivitás,
- direktivitás,
- nyitottság a különféle megoldásokra,
- interkulturális érzékenység,
- érzések megértése,
- személyközpontúság,
- gyermekközpontúság,
- kompetenciahatárok tisztelete,
- empátia.²⁴

Ezen kompetenciák birtokában és a megfelelő képzés elvégzését követően, az ilyenkor szükséges kérdések tisztázása

21 Lengyel Közvetítési Központ – <http://mediator.org.pl/>

22 Bevált gyakorlatokról szóló útmutató a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló, 1980. október 25-i Hágai Egyezmény alapján – Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia 2012, 66. o.

23 Partners Hungary Alapítvány Mediációs munkacsoport: A gyermek szerepe a válási mediáció során. Szakmai ajánlás – tervezet. 2017. március, 7. o. [2020. 02. 17.].

Online: <https://partnershungary.hu/wp-content/uploads/2018/03/A-gyermek-szerepe-a-v%C3%A1l%C3%A1si-medi%C3%A1ci%C3%B3-sor%C3%A1n.pdf>

24 RÚZS MOLNÁR Krisztina (szerk.): *A válási mediáció a gyermek szempontjából*. 1. sz. melléklet. Szegedi Tudományegyetem ÁJK, Szeged, 2018, 75. o.

után a mediátor vállalhatja a gyermek meghallgatását, bevonását a mediációs folyamatba, azonban álláspontunk szerint a megfelelően végig vitt mediációs folyamat és a szülők megalkodott, felelős és betartható megállapodása szolgálja leginkább a gyermek érdekét.

III. MEDIÁCIÓ BÜNTETŐÜGYEKBE

A büntetőeljárás során a gyermek – azaz a 18. életévét be nem töltött személy – akár elkövetőként, akár sértettként, akár tanúként jelenhet meg. A közvetítői eljárással – így elsősorban a mediációval – összefüggésben azonban az elkövetői, illetve a sértetti (áldozati) pozíció kaphat különös súlyt (természetesen megfelelő életkori, érettségi, és törvényi kritériumok teljesülése esetén).

Azon országokban, ahol több évtizedes gyakorlata van például a különböző elterelési lehetőségeknek, legyen az mediáció, bíróságon kívüli kiegyezés²⁵, vagy épp tettes-áldozat-egyezség²⁶, már régóta ismert tény: ezek sokkal inkább szolgálják a visszaesés elkerülését, s egyben a sértett lelki gyógyulását, mint más, a büntetőjog által adható válaszok.

Így például Ausztriában a bíróságon kívüli kiegyezés 1989-es bevezetését követően már a '90-es évek második felére igaz volt, hogy a fiatalok elkövetőkkel szemben indított büntetőeljárások mintegy kétharmada informális úton, eltereléssel fejeződött be²⁷. A konfliktusfeloldó jellegű bűncselekményt (például testi sértést stb.) megvalósító fiatalokkal szemben az akkor indult eljárások 87,6%-a, felnőttek esetében 71,7%-a ért véget bíróságon kívüli jóvátétellel. Az utánkövetéses vizsgálatok²⁸ egyértelműen bizonyították, hogy hosszú távú hatását tekintve mindkét fél esetén többről volt szó, mint egy büntetőjogi jogintézmény alkalmazásáról. Így például a bíróságon kívüli kiegyezéssel érintett személyek (terheltek, sértettek) 75%-a (!) teljes mértékben elégedett volt az eljárással²⁹, s csupán 5%-uk volt elégedetlen.

1. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A mediáció, az áldozatok érdekeinek fokozott figyelembevétele, a bűncselekmény mögött rejlő konfliktusok feloldásának

lehetősége az Európai Unió különböző tagállamaiban eltérő indokok és folyamatok mentén nyert teret. E sokféleség több ponton is megragadható: míg az országok egy részében már korábban is ismert volt az elterelés, a kompenzáció ezen formája, addig más tagállamokban csak az Európai Unió Tanácsának 2001/220/IB (2001. március 15.) számú, a sértett büntető-eljárásbeli jogállásáról szóló kerethatározata³⁰ következtében került a jogrendszerbe beépítésre³¹.

Az alternatív konfliktuskezelési technikákat, így különösen a mediációt támogató okok is eltérőek lehetnek³²; ilyen például a(z)

- abolicionista megközelítés térnyerése, mely a tradicionális büntető-igazságszolgáltatást nem tekinti alkalmasnak a bűncselekmények mögött meghúzódó konfliktusok feloldására (pl. Ausztria; Belgium; Horvátország; Finnország; Lettország; Hollandia; Spanyolország),
- az áldozatok jogainak megerősítése (pl. Horvátország; Dánia; Anglia és Wales; Franciaország; Németország; Görögország; Hollandia; Lengyelország; Skócia; Szlovákia; Spanyolország; Svédország),
- a formális büntető-igazságszolgáltatási rendszer tehermentesítésének, illetve hatékonyság növelésének igénye (pl. Bulgária; Horvátország; Görögország; Magyarország; Írország; Lettország; Portugália; Románia; Szlovákia; Szlovénia),
- az elkövető reintegrációjának, a sértett (helyzet) rehabilitációjának fontossága, ezek támogatása a büntetéssel és megtorlással szemben (melyhez olyan új eszközök kelljenek, mint az elterelés) (pl. Ausztria; Belgium; Horvátország; Franciaország; Németország; Magyarország; Írország; Olaszország; Hollandia; Észak-Írország; Portugália; Románia; Skócia; Szlovénia; Spanyolország),
- a szabadságelvonás arányának csökkentése (pl. Észtország; Magyarország; Írország; Észak-Írország; Lengyelország; Románia; Skócia; Szlovákia; Szlovénia),

30 A Tanács kerethatározata (2001. március 15.) a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról (2001/220/IB) [2020. 03. 12.]

Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A32001F0220>

31 Így például Magyarországon. „Egy esetben kifejezetten elmondható, hogy a kerethatározatban megfogalmazott elvárás közvetlen hatást gyakorolt a büntetőeljárás törvény módosítására. A 10. cikk értelmében minden tagállamnak törekednie kell arra, hogy ösztönözze a sértett és az elkövető közötti közvetítést, illetve köteles biztosítani, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodások a büntetőügyekben figyelembe vehetők legyenek. Azt már a nemzeti jogalkotóra bízta kerethatározat, hogy milyen tárgyú büntetőügyekben teszi lehetővé a közvetítést. A határidő e követelmény teljesítésére 2006. március 22-volt. A közvetítői eljárás lehetőségét a Be-be bevezető 2006. évi LI. törvény indokolása kifejezetten utal a Kerethatározat elvárására.” – írja RÓTH Erika „A sértett helyzete a büntetőeljárásban” című tanulmányában (*Miskolci Jogi Szemle* 2011/6., 159. o.).

32 DÜNKEL, Frieder – Joanna GRZYWA-HOLTEN – Philip HORSFIELD – Andrea PÁROŞANU: Factors influencing the introduction and implementation of Restorative Justice in penal matters in Member States of the EU. In: DÜNKEL, Frieder – Philip HORSFIELD – Andrea PÁROŞANU (eds.): *Research and Selection of the Most Effective Juvenile Restorative Justice Practices in Europe: Snapshots from 28 EU Member States*. IJJO, Brussels, 2015. p. 188.

25 „Außergerichtlicher Tatausgleich” (ATA) – Ausztriában működő, mediációs karakterű tárgyaláson kívüli jóvátételi forma, mely 1989-től képezi részét a fiatalok büntetőjogának (1985-től folytak pilot projektek ezzel kapcsolatban).

26 „Täter-Opfer-Ausgleich” (TOA) – Németországban ismert, mediációs elemeket tartalmazó eljárás, mely először 1990-ben jelent meg a fiatalok büntető-igazságszolgáltatásában korábbi modellkísérleteket követően.

27 CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: Alternatív szankciók és elterelési lehetőségek Ausztriában. In: *Büntetőjogi Kodifikáció*, HVG-ORAC, Budapest, 2002/2., 9–16. o.

28 Így például az 1996-ban, a Linzi Mediációs Szolgálatnál bíróságon kívüli kiegyezésbe vont elkövetőket és sértetteket vizsgáló, két évet felölelő utánkövetéses felmérés. A kutatást és eredményeit ismerteti Josef Lins, a Johannes Kepler Universität Linz Szociológiai Intézetének professzora. In: LINS J.: *Out of Court Offence Compensation with Juvenile Offenders*. University of Linz, Linz, 1998.

29 Az adatot az elkövetők 82%-os, míg a sértettek 65%-os pozitív válasza adta ki.

- a nemzetközi sztenderdeknek való megfelelés, jogharmonizáció az EU irányába (pl. Bulgária; Horvátország; Cseh Köztársaság; Észtország; Magyarország; Hollandia; Lengyelország; Portugália; Románia; Szlovénia),
- az igazságszolgáltatásba vetett bizalom átmeneti időszak utáni hiánya, illetve ennek pótlása (pl. Bulgária; Cseh Köztársaság; Észak-Írország).

A jelzett okokon kívül számos tényező – így például a politikai, gazdasági, társadalmi, történelmi, kulturális háttér és összefüggések – is befolyásolta, hogy egy-egy ország mennyire volt nyitott a resztoratív szemlélet, illetve jogintézményeinek befogadása iránt. Ugyanakkor az okok is – bár tagállamonként tipikusan több is fennállt – eltérő súllyal befolyásolták a nemzeti jogalkotókat³³. Hazánkban – akárcsak Írországban, Portugáliában, Romániában vagy Szlovéniában – különös jelentőséget kapott a túlterhelt bírósági rendszerek ügyterheinek e jogintézményeken keresztüli csökkentésének lehetősége, addig más országokban – így például Bulgáriában, a Cseh Köztársaságban vagy Macedóniában – a resztoratív technikák segítségével a politikai, gazdasági változások, az átmeneti időszak miatt az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom hiányának pótlását, újbóli felépítését kívánták elérni.

A már ismertetteken túl speciális tényezők merülhetnek fel a fiatalkorúak büntetőügyeit illetően. Így több EU-s tagállam – pl. Ausztria, Belgium, Anglia és Wales, Észtország, Németország, Írország, Olaszország, Észak-Írország, Portugália, Románia vagy Spanyolország – különösen fontosnak tartotta a resztoratív technikák fiatalkorúak igazságszolgáltatása területén való bevezetését. Sőt, ezen megoldásokat sikerrel adaptálták az ifjúsági segítségnyújtás és gyermekek jólétét segítő intézményrendszer működésébe is. További eltérés, hogy milyen formában, előzmények mentén került a jogintézmény a jogrendszerbe beagyazásra. Azok az országok, amelyek előtte már komoly pilotkutatásokat végeztek fiatalkorúakkal összefüggésben – lásd Ausztria, Németország – komoly társadalmi és szakmai megerősítéssel bírtak a mediációs technikák törvényi bevezetésekor, mely az alkalmazás gyakoriságában is megmutatkozott. Ezzel szemben azokban az országokban – mint például Spanyolországban vagy hazánkban – ahol erre „fentről”, a jogalkotó oldaláról, akár erős jogharmonizációs nyomás hatására került sor, sokkal többször szembesülni azzal a megközelítéssel, miszerint a közvetítői eljárás eredményeként a fiatal „megússza” az eljárást. E szemlélet következményei az igazságügyi statisztikákban is megmutatkoznak.

A számtalan nemzetközi példa közül a büntetőügyi mediáció kapcsán két ország – Ausztria és Németország – kerül röviden bemutatásra. Nemcsak a jogtörténeti szempontból fennálló igen szoros kapcsolatra figyelemmel, hanem azért is, mert a büntetőügyi mediáció bevezetése, illetve a kerethatározatnak való megfelelés jogtechnikai megoldásainak keresése során a két ország szabályozása kiemelt jelentőséghez jutott, s több képzés lebonyolítására is sor került a Neustart (illetve elődintézménye) segítségével.

AUSZTRIA

Ausztriában a fiatalkorúak ügyeiben alkalmazott mediáció nagy múltra tekint vissza. Az „Außergerichtlicher Tatausgleich” (ATA), azaz a bíróságon kívüli (tett) kiegyezés mediációs karakterű resztoratív technika, amely 1989-től képezi részét a fiatalkorúak büntetőjogának. Bevezetésére egy 1985-ben indult pilot projekt eredményeként, annak kiemelkedő sikerességére figyelemmel került sor. A megkezdett eljárások 90%-ában sor került alternatív konfliktuskezelésre, és az ülések 92%-a sikeresen ért véget. Az áldozatok 80%-a teljes kárjótételt kapott³⁴.

A Jugendgerichtsgesetz, a fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatási törvénye³⁵ és a Strafprozessordnung, a büntető perrendtartás³⁶ határozza meg a mediációs eljárás főbb elemeit. A mediációs folyamatban a Neustart (korábban „Verein für Bewährungshilfe und Soziale Arbeit”) vesz részt, amely a megelőzés (pl. függőségmegelőzés, iskolai szociális munka), áldozatsegítés (pl. online-tanácsadás, iskolai szociális munka), valamint a pártfogó felügyelet (pl. utógondozás, közérdekű munka) területén lát el feladatokat.

Az ATA a formális útról való elterelés egyik formája. Az eljárás feltétele, hogy a tények kellően feltártak legyenek, és sem generál-, sem speciálpreventív célok nem teszik szükségessé az eljárás további folytatását. Egyes feltételek kizárják az elterelés alkalmazhatóságát, mint például a bűncselekmény vagy az elkövető társadalomra veszélyességének magasabb foka (pl. öt évnél hosszabb szabadságvesztéssel fenyegetettség, halálos eredmény vagy a bűnösség nagyobb foka)³⁷. A fiatalkorúakkal szembeni büntetőeljárásban alkalmazott ATA már kritériumrendszerben is több sajátosságot hordoz, melynek célja a nevelési attitűd még erőteljesebb érvényre juttatása; ilyen, hogy a mérlegelés középpontjában a generálpreventív szempontok nem, csak a speciálpreventív hatás kerül mérlegelésre, vagy hogy a kiegyezés nem tehető függővé a sértett hozzájárulásától³⁸.

Évente mintegy 5000 ügy kerül a bíróktól és az ügyészek-től közvetítői eljárásba³⁹. A felnőttek esetén a közvetítők az ügyek 70%-ában megállapodást tudtak létrehozni a vádlott és az áldozat között; a fiatalkorúak esetén ez az arány meghaladja a 85%-ot. Emellett fontos szempont az is, hogy azokban az esetekben, amelyekben közvetítő segítségével született megállapodás, a visszaesés mértéke mindössze 13% volt, de a kapcsolati erőszak esetén is az elkövetők 89%-a nem követett el a későbbiekben hasonló cselekményt.

34 NEUSTART: *Die Geschichte von NEUSTART*. [2020. 03. 02.]

Online: https://www.neustart.at/at/de/ueber_uns/geschichte.php

35 Bundesgesetz vom 20. Oktober 1988 über die Rechtspflege bei Straftaten Jugendlicher und junger Erwachsener (Jugendgerichtsgesetz 1988 – JGG) BGBl. Nr. 599/1988 [2020. 03. 02.].

Online: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002825>

36 Strafprozeßordnung 1975 (StPO) BGBl. Nr. 631/1975 [2020. 03. 02.]

Online: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10002326>

37 StPO § 198

38 JGG § 8 „(3) Das Zustandekommen eines Tatausgleichs setzt die Zustimmung des Opfers nicht voraus (§ 204 Abs. 2 StPO).” Az StPO általános rendelkezései a sértettnek számos jogot delegálnak (204. §, 206. §).

39 NEUSTART: *Tatausgleich vermeidet Gerichtsverhandlung*. [2020. 03. 12.]. Online: https://www.neustart.at/at/de/unsere_angebote/tatausgleich.php

33 Lásd erre részletesebben: O'MAHONY, David – Jonathan DOAK – Kerry CLAMP: The politics of youth justice reform in post-conflict societies – mainstreaming restorative justice in Northern Ireland and South Africa. In: *Northern Ireland Legal Quarterly*. 2012/(63) 2. p. 269–290.

NÉMETORSZÁG

Hasonlóan Ausztriához, a bűncselekmény áldozatainak kompenzációját lehetővé tevő jogintézmény Németországban is először a fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatásában jelent meg 1990-ben, korábbi modellkísérletek kimagasló sikerét követően. A pozitív tapasztalatok után kísérleti jelleggel itt is kiterjesztették alkalmazását a felnőttekre, 1994-től pedig már az általános Büntető Törvénykönyvbe is bekerült az új szabályozás.

A tettes-áldozat-kiegyezés – Täter-Opfer-Ausgleich (TOA) – a fiatalkorú elkövetők körében elsősorban nevelő jellege miatt kapott kiemelt szerepet. A Jugendgerichtsgesetz⁴⁰ (JGG) – azaz a fiatalkorúak büntető-igazságszolgáltatási törvénye – 10 §-a rendelkezik a magatartási szabályok körébe tartozó utasításokról, vagyis azokról a tilalmakról és kötelezésekről, amelyek szabályozzák a fiatal életmódját, és ezáltal elősegítik és biztosítják a nevelését⁴¹. Az (1) bekezdés 7. pontja nevesíti a TOA-t, amely alkalmazására mind ügyészi, mind bírói szakban van lehetőség. Sőt: a Büntető perrendtartás – Strafprozessordnung⁴² (StPO) – 155a §-a rögzíti, hogy a büntetőeljárás minden szakaszában vizsgálnia kell az ügyészi hivatalnak és a bíróságnak az elkövető és a sértett közötti közvetített egyezség lehetőségét. Ha a mediáció feltételei fennállnak, azt a hatóságoknak is elő kell segítenie (pl. felvilágosítás stb.).

A Büntető Törvénykönyv – Strafgesetzbuch⁴³ (StGB) – szerint az elkövető-áldozat-mediáció felőleli

- egyrészt azokat az eseteket, amikor az elkövető erőfeszítéseket tesz az áldozattal való megbékélés érdekében, melynek során a cselekménnyel okozott kárt egészben vagy jelentős részben megtéríti vagy arra komolyan törekszik,
- másrészt, ha az okozott sérelem/hátrány helyreállítása jelentős személyes erőfeszítést vagy áldozatot követel az elkövető részéről, melynek eredményeként teljes vagy jelentős mértékben kompenzálja az áldozatot.

A TOA az általános szabályok szerint a büntetés enyhítéséhez vagy mellőzéséhez vezethet. (Utóbb esetben feltétel,

hogy a szabadságvesztés ne haladja meg az egy évet, illetve a pénzbüntetés a 360 napi tételt.) Fiatalkorúak esetén az ügyész dönthet úgy, hogy sem bíró részvételére, sem vádemelésre nincs szükség, amennyiben a nevelési cél a TOA-kapcsán is elérhető, és az elkövető elismerte bűnösségét [JGG 45. § (2)–(3)]. A büntetőeljárás megszüntetéséhez szükséges a megállapodásban vállaltak teljesítése.

A sértett közreműködésének fontosságát jelzi, hogy a megállapodás a sértett kifejezett akarata ellenére nem fogadható el⁴⁴. Magát a mediációt mind állami, mind magánintézmények (elsősorban egyesületek) láthatják el, az erre vonatkozó szakmai kritériumok és képzési feltételek mellett.

Az ügyek között⁴⁵ jelentősebb arányban jelennek meg a szomszédügyi, illetve a családon belüli konfliktusok, a zaklatási ügyek, de tipikusan fennáll valamilyen kapcsolat az elkövető és a sértett között. A mediátor által alkalmazott technikák közül az elkövető és a sértett együttes jelenlétével zajló ülés különösen gyakori testi sértésnél, rablásnál és zsarolásnál, míg vagyon elleni bűncselekményeknél már kevésbé, de meghaladja a TOA-ra került tulajdon elleni deliktumok 30%-át. Ugyanakkor a TOA által érintett büntetőeljárásokban az átlagos gyakorisághoz képest (56,8%) nagyobb arányban kerül sor az elkövetők és sértettek közötti közvetlen ülésre néhány, kiemelt társadalomra veszélyességű és súlyú bűncselekménycsoport esetén is (pl. szexuális jellegű támadások, erőszak 66,7%!). Ennek oka az áldozatok részéről igen különböző lehet. Így például

- választ keresnek sok kérdésre (miért követte el?, hogy érzi most magát?, vajon sajnálja őt vagy a történeteket?),
- szembesíteni akarják az elkövetőt a bűncselekmény következményeivel,
- az okozott kár vagy a fájdalom megtérítésére irányuló igényt kívánják érvényre juttatni,
- befolyásolni szeretnék az elkövetőt a megelőzés vagy a rehabilitáció érdekében,
- tisztázni akarják az elkövetővel fennálló kapcsolatukat,
- el kívánják kerülni a büntetőeljárással együtt járó nyilvánosságot és egyéb terheket.

A fiatalkorúak körében a nevelési cél kiemelt szerephez jut, és ezért gyakran alkalmazott megoldás az elterelési lehetőségeken belül⁴⁶ mint nevelési intézkedés.

40 Jugendgerichtsgesetz [2020. 03. 02.].

Online: <https://www.gesetze-im-internet.de/jgg/index.html>

41 JGG § 10 „(1) Instructions shall be directions and prohibitions by which the juvenile can conduct his life and which are intended to promote and guarantee his education. Instructions must not place unreasonable demands on the way the juvenile conducts his life. In particular, the judge may instruct the juvenile to:

1. comply with instructions relating to his place of residence,
2. live with a family or in residential accommodation,
3. accept a training place or employment,
4. perform certain work tasks,
5. submit himself to the care and supervision of a specific person (care assistant),
6. attend a social skills training course,
7. attempt to achieve a settlement with the aggrieved person (settlement between offender and victim),
8. avoid contact with certain persons or frequenting places providing public hospitality or entertainment, or
9. attend a road-traffic training course.”

42 Strafprozessordnung § 155a [2020. 03. 02.].

Online: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1410

43 Strafgesetzbuch § 46a [2020. 03. 02.].

Online: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html#p0255

44 StPO § 155a „Gegen den ausdrücklichen Willen des Verletzten darf die Eignung nicht angenommen werden.”

45 HARTMANN, Arthur – Marie SCHMIDT – Hans-Jürgen KERNER at all.: Täter-Opfer-Ausgleich in Deutschland. Auswertung der bundesweiten Täter-Opfer-Ausgleich-Statistik für die Jahrgänge 2015 und 2016. Forum Verlag Godesberg GmbH, Mönchengladbach, 2018. A kutatás angol nyelvű kivonatát lásd HARTMANN, Arthur: Victim-Offender-Mediation (VOM) in Germany. 26th September 2018, VAST Victim Analysis and Safety Tool (1st Training event, Sassari) [2020. 03. 12.].

Online: <http://vast.ipos-research.eu/de/training-tool-de.html>

46 JGG § 45 „(2) Der Staatsanwalt sieht von der Verfolgung ab, wenn eine erzieherische Maßnahme bereits durchgeführt oder eingeleitet ist und er weder eine Beteiligung des Richters nach Absatz 3 noch die Erhebung der Anklage für erforderlich hält. Einer erzieherischen Maßnahme steht das Bemühen des Jugendlichen gleich, einen Ausgleich mit dem Verletzten zu erreichen.”

2. ELKÖVETŐKÉNT A KÖZVETÍTŐI ELJÁRÁSBAN

A büntetőjogilag felelősségre vonható fiatalkorúak esetén a büntető anyagi és eljárás jogot is vezérli a más elbánás elve, a speciálprevenziós cél szem előtt tartása, melynek útja a nevelés. A büntetőjog klasszikus büntetési formái mellett az alternatív szankciók, illetve az elterelést célzó különféle jogintézmények még inkább alkalmasak arra, hogy sikerre vigyék a (re)integráció célját, ugyanakkor fokozottabban jutassák érvényre a nevelő hatást⁴⁷.

Az előbbi esetre utalva a mediáció során a fiatal számára a sértett „személytelen fogalomból” élő emberré, névvel, érzésekkel, fájdalommal, szenvedéssel teli szereplővé válik. Mindazok az élmények, amelyek a sértettel való találkozásból és abból adódnak, hogy az elkövető átlátja a sértettnek okozott negatív hatásokat, akaratlanul is végigéli a cselekménye által kiváltott érzelmi kitöréseket, már nem semlegesíthetők a szokásos technikákkal. A mediáció során megtapasztaltak olyan erővel rögzülnek a fiatalban, hogy egy következő elkövetés lehetősége esetén a cselekményt megelőző mérlegelési folyamatban nem söpörhetőek könnyen félre, s az esetek jelentős részében a feltörő emlékek gátját szabják az újabb elkövetésnek.

Utóbbi kapcsán fontos, a nevelő hatást fokozó tény a bűncselekményre adott reakció gyors és közvetlen volta. Ezt erősíti az a bizalom, amit a mediáción keresztül a társadalom, a szűkebb közösség és maga a sértett is bizalmat ad, előlegez a fiatal számára. Komolyan veszik személyét, s ezáltal az eljárás aktív részesévé válik; olyan személlyé, akinek döntési szabadsága van, de döntésének következményét viselnie kell. Mindez egyfajta fokozott nyomást jelent a fiatal számára, aki érzi a vele szemben megmutatkozó elvárást. Felnőttként kezelik, erkölcsi hitelt nyújtanak a számára, amellyel az érintettek megelőlegezik és egyben ki is nyilvánítják azt, hogy bíznak benne: képes megfelelni az általa tett ígéreteknél, képes a pozitív viselkedésmintákat követni. A fiatal ilyen értelemben vett „felnőtté avatása” erőteljesen megsokszorozza az egész eljárás-hoz kapcsolódó nevelő hatást.

Tény: a konfliktuskezelési technikákat alkalmazó eljárásokban terhelteként szereplő felnőttek, illetve fiatalok az egyéb, formális szankciókra ítélt társaikhoz képest a visszaesési arányt tekintve igen kedvező adatokkal szerepelnek, ahogy azt más, már *korábbi* vizsgálatok⁴⁸ is megerősítették. Míg például a bíróság által pénzbüntetésre ítélt könnyű testi sértést elkövetők közül a büntetlen előéletűeknél 22%, a büntetett előéletűeknél 47% a visszaesési arány, addig ugyanez a bíróságon kívüli kiegyezés esetén 10, illetve 30%! Ezek az eredmények akár az elkövetői, akár a sértetti oldalt tekintve

akkor is meggyőzőek – s a formális eljárásokban mértekhez képest sokkal jobbak –, ha sajnos nem minden elkövető vagy sértett esetén ilyen pozitív a változás.

Tettesi oldalon a közvetítői eljárást követő változások túlnyomó többsége elsősorban a jövőbeli hasonló helyzetek elkerülését érintő következtetés. A megértés képességének elsajátítása, a konfliktushelyzetekben a másik fél érdekei, érzelmi felé történő nyitás, az empátia erőteljesebb megjelenése fontos előfeltétele az újabb elkövetéstől való távolmaradásnak. A mediációs technikákkal kapcsolatos kiugróan jó visszaesési statisztikák is jelentős mértékben erre vezethetőek vissza.

3. MEDIÁCIÓ AZ ÁLDOZATI HELYZET KÖVETKEZMÉNYEINEK ENYHÍTÉSÉÉRT

A bűncselekmények gyermekkorú áldozatait és szemtanúit érintő ügyekkel kapcsolatos igazságszolgáltatásról szóló ENSZ-iránymutatás a „child sensitive” („gyermek iránt érzékeny”) kifejezés alatt olyan megközelítést ért, „amely felméri a gyermek védelemhez való jogát, és figyelembe veszi a gyermek személyes szükségleteit és véleményét”⁴⁹. Ezek fontos kritériumok a közvetítői eljárással kapcsolatban is, függetlenül attól, hogy arra csak a sértett beleegyezése esetén kerülhet sor.

Körükben⁵⁰ a közvetítői eljárást követő változások egy része a későbbi, az ismételt áldozattá válást jobban megelőzni képes (tudatosabb) magatartásokhoz, másik része az elkövető(k)höz való viszonyuláshoz kapcsolódhat, két lényeges folyamatra utalva.

Az egyik, hogy a vizsgálatba bevont sértettek jelentős százaléka képes volt a továbblépésre, az áldozati helyzetből való kiszakadás, az attól való érzelmi eltávolodás eredményeként annak kognitív síkon történő feldolgozására, s a szükséges következtetések levonására.

A másik, hogy sokan közülük képessé váltak a megbocsátás gyakorlására, mely az áldozati önképtől való elszakadás egyik fontos momentum.

Az áldozati helyzet általában konfliktushelyzet is egyben. Ahhoz, hogy egy ilyen feszültséggel teli állapot tényleges feloldásra kerülhessen, a feleknek a folyamat során el kell sajátítaniuk, illetve elő kell hozniuk számos készséget. Így – a mediátor segítségével – képessé válnak a folyamatban való érdemi részvételle, egymás meghallgatására, motivációinak megértésére, a másik elfogadására, a felelősség vállalására, a bocsánatkérésre, illetve annak elfogadására, s a tanulságok levonására.

A konfliktushelyzet feldolgozatlanlansága, az áldozati szerepben ragadás súlyos – pszichés, fiziológias, pszichoszomatikus, s áttételesen fizikai, szervi elváltozásokat is előidézni képes – teher a felekre nézve. Az idő előrehaladtával egyre nehezebben

47 Lásd erről részletesebben: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *A gyermek- és fiatalkori bűnözés alapkérdései*. In: FARKAS Ákos (szerk.): *Tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Doktori tanulmányok 3. Miskolc, 2013, 31–32. o.

48 Lásd ezekről részletesebben például: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *A fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályozás alaptételei Ausztriában*. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*; Tomus VIII. Fasciculus 1–6., Miskolc, 1993. 155–170. o.; *A diverzió jogintézménye és gyakorlata a fiatalokkal szembeni büntető-eljárásban Németországban*. In: *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Juridica et Politica*; Tomus IX. Fasciculus 1–13., Miskolc, 1994, 207–234. o.

49 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról (az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága, 2010. november 17.) és annak magyarázata. Council of Europe/European Union, Strasbourg, 2012, 80. o.

50 Lásd erről részletesebben: CSEMÁNÉ VÁRADI Erika: *A megértéstől a megbocsátásig*. In: SZABÓ Miklós (szerk.): *Studia Iurisprudientiae Doctorandorum Miskolciensium. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*. Miskolc, Bibo Kiadó, 2014/1. (Tom.15.) 67–90. o.

tudnak kilépni ebből, s a konfliktusban érintett másik fél tulajdonképpen mindennapjaik részesévé válik.

A megbocsátással valójában a sértett fél önmagát ajándékozta meg a szabadsággal, s biztosítja önmaga számára mindazon élmények megélésének, képességek alkalmazásának lehetőségét, mellyel korábban rendelkezett. Számos kérdés, kétely vetődhet azonban fel az érintettekben; ezek közül a leglényegesebbek azok, melyek önmagukhoz kötődnek: nem jelentené-e mindez a megtörténtek negligálását, s ezzel egyetemben önnön személye leértékelését, a saját védelméről való lemondást? A válasz egyértelműen nem, hiszen „a megbocsátást meg kell különböztetni a kegyelemtől (ami jogi fogalom), az elnézéstől (ami magában foglalja a tett igazolását), a mentségkereséstől (ami azt implikálná, hogy enyhítő körülmények vezettek a tethez), a felejtéstől (ami a sérelemre vonatkozó emléknym elhalványulását jelenti), és a tagadástól (ami arra vonatkozik, hogy a személy nem tud vagy nem akar szembenézni az őt ért sérelmekkel). Továbbá a megbocsátás nem jelent egyet a kibéküléssel sem, ami egy sérült kapcsolat helyreállítására vonatkozik.”⁵¹

Fontos azonban e helyt is utalni arra: nem minden jogsértő magatartás, nem minden elkövető vagy áldozat alkalmas az alternatív konfliktuskezelés folyamatában való részvételre – még akkor sem, ha például a közvetítői eljárás lefolytatásának törvényi kritériumai fennállnak.

Noha a kiskorúak esetén különösen fontos az elkövetői vagy áldozati helyzetének megértése, a stigmatizáció, a negatív önértékelési spirálba való belecúszás megelőzése, a pszichológiai folyamatok feldolgozásának segítése, a szakemberek felelőssége ezen sebezhető, érzékeny csoport kapcsán fokozottan van jelen.

IV. KONKLÚZIÓ

A mediáció nemzetközi tapasztalatok alapján is igazolhatóan az egyik olyan lehetőség a büntető-igazságszolgáltatás keretein belül, mely a gyermekjogok érvényesülése, illetve a normasértő viselkedést tanúsító gyermekek mindenekfelett álló érdeke szempontjából is pozitívan értékelendő. Nemcsak azért, mert a döntésbe a gyermekek is bevonásra kerülnek, de megoldásorientáltsága és költséghatékonysága miatt is. Ennek köszönhetően a mediáció alkalmazását az ENSZ és az Európa Tanács is ösztönzi.

A gyermeki jogok köre széles, melyekkel szemben nagyon különböző súlyú és típusú támadások fordulhatnak elő. A nagy társadalomra veszélyességű magatartásokat az állam szigorúan ítéli meg, és törekszik a gyermekeket megillető védelem biztosítására az egyre újabb formában megvalósuló abúzusokkal szemben. Így például a közelmúlt hazai, a társadalmat megrendítő bűncselekményei hatására nemcsak

a helyzet, a kiváltó okok feltárására került sor, de konkrét intézkedésekre is.⁵²

A kisebb súlyú jogsértő magatartások, a gyermekeket közvetlenül érintő döntések vagy vitás helyzetek rendezésénél azonban a mediáció és más alternatív megoldás kiemelt szerepet kaphatnak. Jellemzőiből adódóan nemcsak a meghallgatáshoz, illetve a tájékoztatáshoz való jog megvalósulásának lehetőségét képes megteremteni, de eleget tesz a gyermekközponitú (gyermekbarát) igazságszolgáltatás kritériumainak is.

Mind a nemzetközi dokumentumok, mind a hazai szakemberek egy része támogatják a mediáció szélesebb körű alkalmazását. Találunk olyan véleményt, amely például azt emeli ki, hogy „[a] gyermekpszichiáteren, gyermekpszichológuson kívül a mediátor is segíthet a gyerek legmélyebb szükségletei feltárásában a gyermek mediátor általi meghallgatása során.”⁵³

A mediáció előnyei azokban az eljárásokban, amelyekben gyermek is érintett, egyértelműek és több szakember is aktívan dolgozik ezen a területen azzal a céllal, hogy a gyakorlatban is egyre több alkalommal kerülhessenek alkalmazásra.

Természetesen a mediáció egyik alapelve az önkéntesség, ami egyben gátját is jelentheti terjedésének. Sokszor hiányzik a felek közös akarata, így nem tud megvalósulni a közvetítői eljárás. Ennek oka igen különböző lehet, az információhiánytól a felek attitűdjéig.

Ez különösen lényeges lehet még olyan esetekben is, ahol a gyermekekre közvetetten hatnak a környezetében zajló negatív folyamatok. Ilyen lehet például a polgári jog területe, ahol a szülők válása vagy a gyermek szülő általi jogellenes elvitele egyértelműen kvázi áldozati szerepbe kényszeríti a kiskorút; pedig pont ő az a személy, akit a folyamatban kiemelten védelmezni kellene.

A válaszok száma hazánkban ugyan az elmúlt években kis mértékben csökkent, de így is éves szinten közel 20 000 esetet regisztrál a Központi Statisztikai Hivatal⁵⁴. Ezekben az ügyekben fontos lenne a szülők tájékoztatása arról, hogy még a bírósághoz fordulás előtt van lehetőségük egy gyermekbarát, a gyermek érdekeit fókuszba helyező mediációs eljárás keretében dönteni a válás – vagy arról való lemondás – mellett. A mediáció jó eszköz ugyanis arra, hogy egy ilyen, előzményi konfliktusokkal és heves érzelmekkel telített, sokszor traumatikus szituáció esetén is segítse a korábbi párokat abban, hogy a gyermek érdekében képesek legyenek érdemben kommunikálni egymással. A már említett görög szabályozás – kötelező mediátori tájékoztatón való részvétel – sok esetben segíti a feleket, hogy elkerüljék az elhúzódó, stresszes bírósági eljárásokat. Ha felismerjük a mediációban rejlő lehetőségeket és ezt akár ebben a formában is biztosítjuk az állampolgárok számára,

51 McCullough és Witvliet elméletét (McCULLOUGH, M. E. – WITVLIET, C. v.O.: The psychology of forgiveness. In: SNYDER C. R. – LOPEZ S. J. (eds.): *Handbook of positive psychology*. Oxford University Press, New York, 2002, pp. 446–457.) idézi: SZONDY Máté: A megbocsátás pszichológiája: kialakulása, hatásai és fejlesztése. In: *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika* (7), 2006/1., 17. o.

52 A győri gyermekgyilkosságról szóló jelentés: <https://www.kormany.hu/hu/igazsagugyi-miniszterium/hirek/a-gyorkettos-gyermekgyilkossagrol-keszult-jelentes> [letöltve: 2020. 03. 02.].

53 GYENGÉNÉ NAGY Márta: *A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban*. Tananyag. Improving Decisions through Empowerment and Advocacy: Building Children's Rights Capacity in Child Protection Systems (IDEA-project), Szeged, 2018, 25. o.

54 A válaszok demográfiai jellemzői – Központi Statisztikai Hivatal 2019. március 28. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/valas17.pdf> [letöltve: 2020. 03. 11.].

az nemcsak a nem terápiás szükségletű problémás párkapcsolatokon való változtatás képességét – és ezáltal családok szétesésének megelőzését⁵⁵ – biztosíthatja, de elősegítheti a válások békésebb lefolyását is.

A nemzetközi családjogi ügyekben, különösen a nemzetközi jogellenes gyermekelviteli ügyekben megoldás lehet a gyermekek védelmének szempontjából, hogy a tagállamok hozzanak létre ún. kapcsolattartó központokat⁵⁶, amelyek segítséget nyújthatnak a szülők részére, hogy megfelelő infor-

mációkat kapjanak a mediációs eljárásról⁵⁷. Véleményünk szerint megfontolandó, hogy hazánkban is kerüljön kialakításra egy ilyen központ, akár az Igazságügyi Minisztériumon belül, akár azon kívül is.

Mediációban hívő szakemberként reméljük, hogy a helyzet pozitív irányban változik majd és egyre többen ismerik fel és használják a mediáció által nyújtott előnyöket.

55 Konfliktuskezelés ajtócsapkodás nélkül? Ez a mediáció! – www.csalad.hu
<https://www.csalad.hu/csaladban-elni/konfliktuskezeles-ajtocsapkodas-nelkul-ez-a-mediacio> [letöltve 2020. 03. 11.].

56 A központi kapcsolattartó központokról további információ olvasható a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia oldalán – www.hcch.net (Cross border family mediation menüpont).

57 Bevált gyakorlatokról szóló útmutató a gyermekek jogellenes külföldre vitelének polgári jogi vonatkozásairól szóló, 1980. október 25-i Hágai Egyezmény alapján – Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia 2012, 98. o.